

це лише один з аспектів розвитку дітей, але він є надзвичайно значущим, оскільки процеси фізичного сприйняття світу в цілому незворотні - вони залишають «слід» в душі дитини і за сприятливих умов знов і знов відновлюються і заявляють про себе в повну силу. У ході дослідження підтвердилися висловлені нами гіпотетичні положення про те, що у дітей старшого дошкільного віку, відбувається розвиток та формування відчуття часу, якщо його розглядати як феномен, що включає фізичний, психічний і художній час. За результатами дослідження між першим та другим етапом відбувалося формування відчуття часу, вміння виділяти циклічність у часі, володіти фізичним часом. Набула розвитку здатність створювати образ майбутнього в деталях і в динаміці; відчувати єдність ритму, простору і часу. При уявленні подій майбутнього було використано засоби художнього часу, передано єдність ритму, часу і простору в художній діяльності.

Список використаних джерел

1. Варій М.Й. Загальна психологія: Навч. посібник / Для студ. психол. і педагог. спеціальностей. - Львів: Край, 2005.
2. Веккер Л.М. Психические процессы: В 3 т. - Т. 1. -Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1974.
3. Выготский Л.С. Воображение и его развитие в детском возрасте // Собр. соч. Т.2.- М., 1982.
4. Вікова психологія / За ред. Г.С. Костюка. - К.: Рад. шк., 1976. - 270 с.
5. Волков Б.С. Психология младшего школьника. - М.: Просвещение, 2002. - 125 с.
6. Дудін М. П. Модельні характеристики просторово-часової точності гандболістів віком 15-18 років / М. П. Дудін, Т. А. Кропивницька // Олімпійський спорт і спорт для всіх : тези доп. IX Міжнар. наук. конгр. – К., 2005. – С. 656.
7. Дячук А. В. Начальная подготовка в художественной гимнастике девочек 7-9 лет с учетом развития восприятия времени : автореф. дис.канд. наук по физ. воспитанию и спорту : спец. 24.00.01 «Олимпийский и профессиональный спорт» / А. В. Дячук. – К., 2008. – 21 с.
8. Загальна психологія: Навч. посіб. / О.В.Скрипченко, Л.В.Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. - К.: А.Г.Н., 2002.

Резюме Исследование посвящено проблеме развития чувства времени у детей старшего дошкольного возраста и их взаимосвязи с вниманием. В ходе исследования подтвердились высказанные нами гипотетические положения о том, что у детей старшего дошкольного возраста, происходит развитие и формирование чувства времени, если его рассматривать, как феномен, включающий физическое, психическое и художественное время.

Ключевые слова: время, ритмы, человек, деятельность, успех, восприятие, константность, апперцепция, дети, биологическое, психологическое и историческое время.

Summary. This research deals with the problem of time sense development in senior preschool age and its correlation with attention. Our theory that formation and development of this phenomenon in senior preschool age is prolonged process which consists of physical time, psychological time and artistic time was confirmed.

Key words: time, rhythm, human being, activity, success, perception, apperception, children, biological time, psychological time, historical time.

УДК 159.9.016

О.В. МАТЛАСЕВИЧ

ПСИХОЛОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ МОЛОДІ В СВІТЛІ ХРИСТІАНСЬКОГО СВИТОГЛЯДУ

Резюме. У статті проаналізовано особливості психологічної профілактики адиктивної поведінки молоді в контексті християнського світогляду. На основі аналізу основних психологічних причин виникнення адикцій (почуття соціальної невизначеності, відсутність усталених цінностей і цілей у житті, схильність покладатися на зовнішній контроль, брак внутрішнього психологічного потенціалу людини), поглядів християнських філософів та психологів авторка обґрунтовує висновок, що їхній появі особливо сприяє обмеженість особистісної (психологічної) свободи. У статті розкрито зміст поняття свободи у філософії, психології та виділено її основні аспекти. У контексті християнської психології особистісна свобода розуміється як духовно-моральний стан людини, невід'ємний від любові та відповідальності; як здатність до духовного та морального вдосконалення. В результаті неконструктивного розвитку особистості формується комплекс залежності. Необхідною умовою розвитку особистісної свободи є усвідомленість людиною, що вона – образ Божий. Християнські психологи підкреслюють, що відмова людини від сприйняття себе як самоцінної істоти є однією з основних передумов розвитку адиктивної поведінки, а також перешкодою в релігійному розвитку. Звідси автор робить висновок, що будь-яка залежність має духовну природу. Тому психопрофілактична робота з метою попередження адиктивної поведінки молоді повинна бути спрямована на розвиток особистісної свободи та самоповаги.

Ключові слова: особистісна свобода, християнська психологія, адиктивна поведінка, психологічна профілактика.

Постановка проблеми. Ми живемо у світі великої напруги і неспокою. Це час поширення матеріалізму і споживацького ставлення до життя. Важко віднайти сенс у такому житті, щоб воно було гідне людини і варте такого проживання. Молоді люди поспішають у світ дорослих, щоб зробити кар'єру і досягти успіху. У цій гонитві людина щодня відчуває свою слабкість. Важко у такому світі і віднайти самого себе, оскільки людина є зовнішньо поневолена, залежна від усіх «благ» сучасного світу. Одним із найбільш сумних наслідків цих явищ є зростання кількості алко-, нарко-, тютюно-, ігро- та інших форм залежності людини, що, у свою чергу, спричиняє фізичну, моральну та соціальну деградацію особистості. З огляду на зазначене, актуалізується значення психопрофілактичних заходів різного роду адикцій.

Проблем профілактики адиктивної поведінки торкаються у тій чи іншій мірі більшість українських фахівців: О. Безпалько, С. Болтівець, П. Гусак, І. Зверева, Н. Заверіко, А. Капська, С. Максименко. Психологічні аспекти профілактичної роботи з адиктивною поведінкою знайшли своє відображення у працях Н. Максимової, Н. Бурмаки, Н. Завацької, О. Чередниченко та інших. Медичні проблеми адиктивної поведінки вивчають В. Беспалько, С. Ваїсов, І. П'ятницька, В. Бітенський, Д. Колесов та ін. Загалом у їхніх дослідженнях відзначається зростання розповсюдження темпів адиктивної поведінки. Це потребує негайного соціально-педагогічного В контексті християнського світогляду допомогти пережити людям тиск зовнішнього поневолення завжди допомагала духовна (внутрішня, психологічна) свобода.

Тому **метою статті** є проаналізувати особливості психологічної профілактики адиктивної поведінки молоді в контексті християнського світогляду та обґрунтувати роль особистісної свободи у цьому процесі.

Виклад основного матеріалу. Вивчення проблеми психопрофілактики адиктивної поведінки базується на основі вітчизняних теоретичних досліджень: особистісного підходу (Г. Балл, Л. Божович, К. Платонов, В. Рибалка, Б. Федоришин), збереження психічного здоров'я (Є. Потапчук), самотворення особистості (В. Петровський, О. Гуменюк), процесу психологічної підготовки особистості до діяльності (М. Томчук), концепції тривимірної, поетапно конкретизованої психологічної структури особистості (В. Рибалка).

Ефективні профілактичні заходи щодо адиктивної поведінки великою мірою залежать від розуміння проблеми, а також від пізнання етіологічних механізмів, що визначають розвиток залежності. Шукаючи причини схильності до адиктивної поведінки, різні автори виділяють, в якості основних, різні чинники. Так, польський науковець П. Штомпка виділяє такі три групи чинників. *Мотивація самогубства.* Оскільки довготривале вживання психоактивних речовин (алкоголю, наркотиків тощо) спричиняє очевидні розумові і фізичні зміни, які серйозно загрожують життю, то деякі вчені трактують вживання таких речовин як спробу самогубства, а в самій людині відшукують ментальність самогубця. Наприклад, багато осіб, схильних до самогубства, втрачають це бажання, коли стають наркоманами. Після того, як людина виплутується з цього, не знаходячи альтернатив самореалізації, її схильність до самогубства поновлюється. Тому, наркотики стають вибором ніби менш брутальних форм підсвідомого самогубства. *Почуття соціальної невизначеності і емоційні розлади.* Наркотик чи алкоголь є шляхом конфронтації з реальністю. Без них людям бракує впевненості, і тоді вони переховуються, все відкидаючи і усамітнюючись. Людям з певними життєвими проблемами наркотик може підмінити дружбу, професійний успіх або соціальний статус. *Експеримент, метою якого є пізнання себе.* Це фактичний мотив, який найчастіше проявляється серед молоді інтелігенції, артистів, філософів і т.д. (П. Штомпка, 2003) [13].

Такі учені як І. Гавлік та Ч. Цекера звертають увагу на особистісні чинники, серед яких найістотнішими визначають *відсутність усталених цінностей і цілей у житті* (І. Гавлік, 1999) [11]. Дослідження Ч. Цекери показали, що серед характеристик особистості, що спонукають до частого вживання наркотиків, які назвали наркомани, були: варіабельність (90%); дратівливість (84%);

- конформність, потрапляння під вплив (несвобода, залежність) (62%); потреба перебування у групі (залежність від інших) (59%); відсутність інтересу до навчання, професії, суспільного життя, сім'ї (55%); важкі дитячі хвороби, затримка в розвитку (41%); пошкодження і струси мозку (25%) (Ч. Цекера, 1985) [10].

Американські дослідники С. Піл та А. Бродські обґрунтували, що передумовами формування адикції є певна психічна організація людини, головною властивістю якої є *схильність покладатися на зовнішній контроль*, яка супроводжується високою тривожністю, низьким самоконтролем у сфері потреб, більшою залежністю від зовнішньої стимуляції, ніж від власних ментальних процесів [5]. Автори вважають, що основним чинником виникнення адикції є нестача в людини здатностей «справлятися зі своїм світом», вирішувати життєві проблеми. Вживання наркотику притуплює чутливість, дає заспокійливе відчуття, що «все добре», тобто дає людині «ілюзію свободи», пов'язаної з переживанням суб'єктивного благополуччя, безпеки, захищеності. При цьому істинний фізичний та емоційний стан людини прихований від неї, її сприйняття себе й того, що відбувається в її житті, стає все більше віддаленим від реальності. Сучасна українська дослідниця В.А. Чернобровкіна зазначає, що в основі формування адикції лежить *брак внутрішнього психологічного потенціалу людини*, необхідного для підтримки нормальної напруги, створюваної процесом взаємодії зі світом (тобто, по суті, процесом самого життя), унаслідок чого вона шукає зовнішні стимули й ресурси, що допомагають позбутися цієї напруги [8, с. 234]. Російська дослідниця в галузі християнської психології С.А. Черняєва вважає, що схильність до утворення залежності формується через *неприйняття реальності* в процесі дорослішання, що, у свою чергу, призводить до *обмеженості психологічної свободи* особистості [9]. Як бачимо, існує чимало припущень, проведено багато досліджень, проте так і не вдалося встановити конкретної найважливішої причини виникнення адиктивної поведінки. Однак, проаналізувавши та узагальнивши вище окреслені причини адикцій,

можна зробити висновок, що особливо їхній появі сприяють *схильність утікати від життєвих труднощів* та *обмеженість особистісної (психологічної) свободи*.

В історії психології і філософії поняття свободи існувало в різних контекстах. Так, наприклад, в роздумах Сократа категорія рабства розглядається як підкорення нижчим чуттєвим прагненням. Під свободою ж він розумів свідоме підкорення розуму, називаючи цей стан розумною свободою [6]. Особливо серйозно питання про свободу людини зазвучало у християнських філософів і богословів у зв'язку з проблемою гріха, який розумівся як «добровільне і свідоме порушення заповідей». Так, Августин Аврелій підкреслює, що у людини до гріхопадіння був вільний вибір між добром і злом, але через волю зла вона втратила цю можливість добра. Добро стає можливим для людини лише під впливом Божої благодаті [1]. Вкрай важливим і корисним для сучасних концепцій розвитку особистості є погляд на свободу Фоми Аквінського. Він говорив, що «при кожному нашому кроці, в кожному мить нашого життя мова йде про те, щоб у нас перемогло вільне рішення нашої волі, щоб ми не піддалися сліпим потягам наших пристрастей» [7]. На думку С.А. Черняєвої, це є фундаментальним положенням, оскільки утвердження в людині свободи волі підкреслює її відмінність від тварин, відкриває для людини сферу свободи. Тут важливим є не тільки визначення свободи людини, але й ідея виховання і розвитку, яка визначається свободою і збільшує цю свободу. Для російського християнського філософа М. Бердяєва свобода є вихідною і визначальною частиною людського існування. «Свободу не можна ні з чого вивести, в ній можна лише початково перебувати» [2]. М. Бердяєв вважає, що Бог присутній лише у свободі і діє через свободу, при цьому в особистості є свобода і по відношенню до Бога. При цьому трагізм полягає в тому, що свобода є і сутністю, і обов'язком людини, оскільки людина постійно стоїть перед вибором. Іноді навіть сам стан вибору може пригнічувати людину, породжувати стан несвободи, а звільнення настає лише тоді, коли вибір зроблено. Саме по цій причині є люди, які не виносять свободи і намагаються від неї втекти («Втеча від свободи» Е. Фромма).

Сучасні християнські філософи, в основному, зосереджують увагу на аналізі психологічної свободи людини. Зокрема, Д. фон Гільдебранд розглядає різні види несвободи, точніше обмежень, які накладаються на свободу людини в результаті неконструктивного розвитку особистості. У сфері спілкування – це презирство до людей або комплекс неповноцінності. Також у процесі спілкування з людьми може виникнути «комплекс незалежності» – людина відчуває ущербність, коли відчуває себе зобов'язаною комусь. Ще один прояв комплексу незалежності – бажання до всього дійти самому. У сфері контактів з групами – це залежність від думки групи, страх показатися відсталим, несучасним. У сфері формування думок і переконань – це схильність попасти під чужий вплив, залежність від суспільної думки. Виділяють також несвободу, яка є результатом незабутих образ, або, говорячи мовою психології, неінтегрованих психологічних травм, і несвобода слабівлілля – безладна залежність від інстинктів і звичок, а також боязкість [4].

Отже, можна виділити такі основні аспекти свободи.

Онтологічна свобода – відкритість людини до можливих форм буття. Людські інстинкти бідні і слабкі, людина повинна сама вирішувати, як їй вчинити, оцінюючи ситуацію і вибираючи одну із можливостей, діючи свідомо, цілеспрямованої на основі розуму і волі.

Психологічна свобода, яка розглядається як свобода від примусу (негативна свобода), з одного боку, і власне вільна воля – свобода і здатність хотіти і приймати рішення (позитивна свобода). Цей вид свободи – невід'ємна здатність людини і основа людської гідності.

Практична моральна свобода – цей вид свободи не властивий людині початково, а досягається вихованням і самоконтролем. Це здатність контролювати свої схильності, бажання, досягаючи свободи по відношенню до своїх потреб. Практична моральна свобода дозволяє людині реалізувати свої моральні цінності, забезпечуючи природну перевагу моральним вчинкам і мотивам.

Християнські психологи часто підкреслюють, що *комплекс залежності* як хибна система стосунків людини з людьми, оточенням і самим собою, *відмова людини від свободи* у стосунках, від сприйняття себе як самоцінної істоти є однією з основних передумов розвитку адиктивної поведінки, а також перешкодою в релігійному розвитку [3]. Отже, можна говорити, що будь-яка залежність має духовну природу, причому християнство закликає людину і до свободи, і до самоповаги. У праці Б.С. Братуєва наводяться ознаки, які вказують на наявність комплексу залежності, а отже, і на схильність до виникнення адиктивної поведінки: нелюбов до себе; боязнь страху (уникнення ситуацій, де може бути страшно, відмова від багатьох можливостей); дуже сильне бажання подобатися; страх критики і напористих людей; прагнення компліментарних (додаткових) нединамічних стосунків; надвідповідальність (надбезвідповідальність); почуття провини при необхідності щось зробити для себе; відкладання всього на потім; відсутність здатності до гри, страх розваг; дуже рідко виникає відчуття близькості і довіри до людей; звична брехня; «замороженість» почуттів [3].

Чи можна якось запобігти формуванню вище зазначених рис особистості, а відтак і схильності до адикції?

Висновки. Усе більше дослідників цієї проблеми сходяться на думці, що ключова роль у виникненні схильності до адикції відводиться сім'ї. Так, Й. Роголя-Обленковська своїми дослідженнями показала, що у сім'ях, в яких людина приймає наркотики, не вистачає емоційного обміну; зв'язок між членами цих сімей позбавлений емоційності [12]. Дуже часто вживання наркотиків чи алкоголю дітьми-підлітками є результатом несвідомого бажання помститися батькам за брак любові. Відповідно до системного підходу до сім'ї, адиктивна

поведінка людини є не тільки її проблемою, але проявом певної дисфункції сімейної системи. Тому профілактичні заходи, по суті, повинні бути діяльністю, спрямованою на зміцнення родини, на її збереження.

Список використаних джерел:

1. Августин Аврелий. О свободном выборе / Аврелий Августин // Человек. Мыслители прошлого и настоящего о его жизни, смерти и бессмертии. – М., 1991.
2. Бердяев Н.А. Философия свободы/ Н.А. Бердяев // Смысл творчества. – М., 1989.
3. Братусь Б.С. Начала христианской психологии: Учебное пособие для вузов / Б.С. Братусь. – М.: Наука, 1995.
4. Гильдебрандт Д.Ф. Сущность христианства / Д.Ф. Гильдебрандт. – СПб. 1998.
5. Пил С. Любовь и зависимость / С. Пил, А. Бродски. – М.: Ин-т общегуманит. исслед., 2005. – 384 с.
6. Платон. Сочинения в 3 томах / Платон. – М., 1971. – Т.3, Ч.1.
7. Свежавски С. Святой Фома, прочитанный заново / С. Свежавски // Символ. – Париж, 1995. - № 33.
8. Чернобровкіна В.А. Психологія особистісної свободи: монографія / В.А. Чернобровкіна; ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». – Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2012. – 488 с.
9. Черняева С.А. развитие личности и психологическая помощь в свете христианского мировоззрения: Монография / С.А. Черняева. – СПб: Речь, СПбАППО, 2007. – 192 с.
10. Sekiera Cz. Toksykomania. Narkomania. Lekomania. Alkoholizm. Nikotynizm / Cz.Sekiera. – Warszawa, 1985. – S. 245.
11. Gawlik J. W poszukiwaniu lepszego swiata / J.Gawlik. – Edukacja I Dialog. – Nr 8 (111). – 1999.
12. Rogala-Oblekowska J. Funkcjonowanie rodzin narkomanow. Koncepcje teoretyczne / J.Rogala-Oblekowska // Problemy rodziny. – 1995. – Nr 2.
13. Sztompka P. Analiza spoleczestwa / P. Sztompka. – Krakow, 2003. – S. 465-471.

Резюме. В статье проанализированы особенности психологической профилактики аддиктивного поведения молодежи в контексте христианского мировоззрения. На основе анализа основных психологических причин возникновения аддикций (чувство неопределенности, отсутствие устоявшихся ценностей и целей в жизни, склонность полагаться на внешний контроль, недостаток внутреннего психологического потенциала человека), взглядов христианских философов и психологов автор обосновывает вывод, что их появлению особенно способствует ограниченность личностной (психологической) свободы. В статье раскрыто содержание понятия свободы в философии, психологии и выделены ее основные аспекты. В контексте христианской психологии личностная свобода понимается как духовно-нравственное состояние человека, неотделимое от любви и ответственности; как способность к духовному и нравственному совершенствованию. В результате неконструктивного развития личности формируется комплекс зависимости. Необходимым условием развития личностной свободы являются осознанность человеком, что он - образ Божий. Христианские психологи подчеркивают, что отказ человека от восприятия себя как самоценного существа является одной из основных предпосылок развития аддиктивного поведения, а также препятствием в религиозном развитии. Отсюда автор делает вывод, что любая зависимость имеет духовную природу. Поэтому психопрофилактическая работа с целью предупреждения аддиктивного поведения молодежи должна быть направлена на развитие личностной свободы и самоуважения.

Ключевые слова: личностная свобода, христианская психология, аддиктивное поведение, психологическая профилактика.

Summary. The peculiarities of the psychological prevention of addictive behavior of the youth in the context of the Christian worldview have been analyzed in the article. On the basis of analysis of the main psychological causes for addictions (sense of social uncertainty, lack of the established values and goals in life, tendency to rely on external control, lack of psychological potential of a person) and the beliefs of the Christian philosophers and psychologists, the author justifies the conclusion that limitation of the personal (psychological) freedom is particularly conducive to the addictions occurrence. The meaning of freedom in philosophy and psychology, its main aspects has been described in the article. Personal freedom in the context of the Christian psychology is understood as spiritual and moral condition of a person inalienable from love and responsibility, capacity for spiritual and moral self-improvement. A complex of dependency is formed as a result of disruptive development of a personality. The person's awareness that they are the image of the God is a necessary condition for the development of personal freedom. The Christian psychologists emphasize that a person's refusal in perception of themselves as self-valuable is one of the essential prerequisites for the addictive behavior development, and an obstacle in the religious development. Therefore the author has concluded that any addiction has a spiritual nature. This is why the psycho-prophylactic work for the addictive behavior prevention should be directed at development of the personal freedom and self-respect.

Key words: personal liberty, Christian psychology, additive behavior, psychological prevention.